

عبور از نسخه کاغذی

چرا ناچاریم همه داشته‌های کاغذی خود را به داده‌های دیجیتال تبدیل کنیم؟

کتاب‌های فیزیکی برای تقویت محتوا در یک مرکز و احتیاط، دفاع می‌کنم، اما به‌طور کلی بحث ذهن است که چگونه مفاهیم باید در اذهان متحول و منتقل شوند. سرعت انتقال مفاهیم توسط مطالعه کتاب بسیار کند است.

با در نظر گرفتن مزایای احتمالی برای کتاب فیزیکی، در مجموع بنده شخصاً با نسخه فیزیکی کتاب میانه‌ای ندارم. مهم‌ترین مشکل، تلف شدن فضا و مکان و سرمایه برای حفظ کتاب فیزیکی، بحث گرد و غبار کاغذ برای آلوده کردن محیط زیست و مسائل مالی است. تاکنون چاره‌ای برای این کار نداشته‌ام اما اکنون شرایط برای تسهیل فراهم شده است. فکر کنید با دیجیتالی کردن کتاب‌ها، مشکل فضا حل می‌شود. همه خانه‌های استادان و خوابگاه‌های دانشجویان به فضای کتابخانه افزوده می‌شود. آن‌ها می‌توانند صدها؛ بلکه هزاران کتاب را از دور در اختیار داشته باشند. مثل کاری که الان بانک‌ها می‌کنند. سال‌هاست من می‌گویم دوره کتاب گذشته است. این برنامه می‌خواهد و دنیا روی آن سرمایه‌گذاری می‌کند. اما ما عقب مانده‌ایم. البته تفکر و خلاقیت علمی در قالب کتاب هم شکل می‌گیرد اما کتاب صرفاً به معنای فیزیکی آن نیست. اگر ما بتوانیم مشکل حقوقی فایل کردن کل کتاب‌ها را که تا ده پانزده سال قبل منتشر شده حل کنیم، خدمت بزرگی به علم کرده‌ایم. آن وقت به جز سرعت در سرچ و یافتن آنچه می‌خواهیم، نه آلودگی محیط زیست داریم، نه رفت و آمد بی‌مورد؛ نه کتابداری می‌خواهیم و نه خیلی از مشکلات دیگر را داریم. یک مشکل، اهل مطالعه هستند که عادت به کتاب دارند؛ درحالی که رایانه قدرت مانور مطالعه و سرچ و تحقیق را بسیار بالا می‌برد.

این نکته را هم بگویم که من حیث‌المجموع به باور من هیچ کتابخانه ایده‌آلی در ایران وجود ندارد. در کتابخانه دانشگاه تهران حجم کتاب‌ها تناسبی با مطالبات مراجعان ندارد؛ بلکه کتابخانه‌های ملی، مجلس، آیت‌الله مرعشی نجفی و آستانه قدس رضوی هم از نظر تهیه کتاب و فهرست‌نویسی نقص‌های زیادی دارند. این کتابخانه‌ها مجموعاً، مجموعه خوبی را تشکیل داده‌اند اما باید به امید روزی بود که همه این‌ها، به صورت فایل و ترجیحاً قابل سرچ در محتوا، در یک شبکه قابل دسترس برای بهره‌مندی مراجعان قابل استفاده باشند. باید نگاه‌مان به سوی تبدیل

مثلاً خود ما در کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام و ایران ترجیح می‌دهیم متقاضیان به کتابخانه نیابند و هر آنچه می‌خواهند را - اگر مشکل حقوقی ندارد - یک‌روزه اسکن کرده با ابزارهای مختلف مثل ایمیل، برایشان ارسال کنیم، باید سعی کنیم تمام نسخه‌های خطی خوانا و کتاب‌های خوب چاپ شده تا سال ۱۳۵۰ را به وسیله عده‌ای از جوانان جویای کار تایپ کنیم یا ا.و.سی. آر فعال و خوب درست کنیم که اینها همه قابل سرچ باشد.

عده‌ای به بنده اعتراض می‌کنند که چرا در برابر نسخه فیزیکی کتاب، از نسخه دیجیتالی آن دفاع می‌کنم. البته این را بگویم که خودم غیر از کتاب قرآن و مفاتیح‌الجنان، حتی یک کتاب دیگر هم در منزل ندارم و در رایانه خود کارها را انجام می‌دهم. این درحالی است که تا ۵۰ سال گذشته نسخه‌های خطی هم در برخی خانه‌ها یافت می‌شد اما حالا می‌بینید که از این خبرها نیست. همه تبدیل به فایل شده است. باید مسئله تحول زمان خود را متوجه شد و رو به آینده داشت. فرزند زمان بودن به این معناست. واقعا دلیلی ندارد در برابر آینده ایستاد! بعضی‌ها برای اثبات اینکه هنوز کتاب کاغذی اهمیت دارد آمارهایی در جامعه ارائه می‌کنند یا از کشورهای دیگر نقل می‌کنند. باید واقع‌بین بود و این نکته را در نظر داشت که تجمیع معلومات ذهن را می‌سازند و در این راستا انتقال مفاهیم اهمیت دارد. ممکن است آمارهایی علیه رشد منابع و اطلاعات دیجیتالی و افت مراجعه به کتاب آنلاین در سراسر جهان باشد که برخی‌ها در ایران بتوانند به آن استناد کنند. اما چه بخواهیم و چه نخواهیم، این تغییر اساسی که به سوی محتوای دیجیتال وجود دارد احساس می‌شود. بنده با کتاب‌های کاغذی مخالفی ندارم، حتی در دانشگاه علاوه بر قراردادن نسخه‌های دیجیتال، کتاب کاغذی می‌خریم، یا چاپ می‌کنیم (مثلاً ۵۰ نسخه) اما فکر می‌کنم اگر پولی که مثلاً صرف ساخت باغ کتاب می‌شد، برای دیجیتالی شدن کتاب‌ها صرف می‌شد، بهتر بود. آن وقت همه می‌توانستند به سادگی به تمام کتاب‌ها و منابع دست پیدا کنند. متأسفانه نویسندگان و دانشجویان ما ۷۰ درصد وقت خود را صرف پیدا کردن اطلاعات با خواندن کتاب می‌کنند، اما اگر مقالات مورد نیاز را همواره به صورت فایل و قابل سرچ در دسترس داشته باشند، فرصت‌شان برای پرداختن به کارهای مهمتر بیشتر خواهد شد. بنده از جمع‌آوری

رسول جعفریان
استاد دانشگاه تهران

وقتی در سال ۱۳۶۸ برای اولین بار با رایانه آشنا شدیم و مرکز تحقیقات نور (فعال در عرضه اطلاعات دینی و ادبی به سبک و سیاق دیجیتالی مدرن) در قم تأسیس و سپس از سال ۷۰ بحارالانوار به عنوان نخستین خروجی در دیسک‌های قدیم منتشر شد، قابل تصور بود که تحولی آغاز شده که باید کتاب‌ها و کتابخانه‌ها را در پرتو آن تحول دید. اما این روزها که تحولات جدید بسیار شدیدتر هم شده، همچنان نگاه قدیمی بر نهادهای تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر حوزه نشر و کتاب حاکم است که در پی تبلیغ کتابخوانی به سبک صدها سال پیش است. من شخصاً سال‌ها این مطلب را می‌گویم و هر بار مورد طعن قرار می‌گیرم! معتقدم برگرداندن مردم به کتاب، کار درستی نیست و به هر حال ناچاریم و روزی باید روش‌های خود را تغییر دهیم. هر چند که بنده در این زمینه متخصص نیستم اما به نظر می‌رسد که وقت آن رسیده که این مطلب جدی‌تر گرفته شود و مراکز پژوهشی روی آن کار کنند.

وقتی بیش از هشتاد درصد دانشجویان فنی و پزشکی و رشته‌های وابسته، برای کارهای خود از کتاب‌های دیجیتالی یا منابعی جز کتاب بهره می‌گیرند، باید به فکر تبدیل اطلاعات کتاب به انواعی دیگر باشیم. اگر دیر بچینیم و این تحول را جدی نگیریم، از قافله علم عقب می‌مانیم. روزی می‌رسد که دیگر خواسته یا ناخواسته اثری از کتاب باقی نخواهد ماند و ما برای آن روز باید ایده‌ای داشته باشیم. یکی از آن ایده‌ها برداشتن گام‌های جدی جهت دیجیتالی کردن کتابخانه‌ها است. جالب است بدانید که در این زمینه شهر قم بسیار پیشروتر از تهران عمل کرده است. خدمات رایانه‌ای و آرشیو دیجیتالی کتابخانه‌هایی که در قم هستند، قابل مقایسه با فعالیتهایی که در کتابخانه‌های شهر تهران در این راستا ارائه می‌دهند نیست. شاید یکی از دلایل این باشد که در قم جوان‌گرا بوده و کارها را معمولاً به افراد با خلاقیت بیشتر می‌سپارند.

دین و سیاست در دوره صفوی

■ نویسنده:
رسول جعفریان
■ انتشارات انصاریان
۱۳۷۰

کتاب دین و سیاست در دوره صفوی یکی از مرجع‌ترین آثار رسول جعفریان است که بعدها در سه جلد به عنوان صفویه در عصر دین، فرهنگ و سیاست توسط پژوهشگاه حوزه و دانشگاه منتشر شد. سپس با اضافات بسیار فراوان در دو جلد قطورتر توسط نشر علم به عنوان دین و سیاست در روزگار صفوی انتشار یافت و مورد استقبال بیشتری قرار گرفت.

آثار اسلامی مکه و مدینه

■ نویسنده:
رسول جعفریان
■ انتشارات مشعر
۱۳۷۳

این کتاب در اصل برای دفتر نمایندگی ولی فقیه در سازمان حج و برای استفاده روحانیون و مدیران نوشته شد و همواره کتاب امتحانی آنان برای اعزام بود. موارد فراوانی تحقیقات خاص محلی است و تعداد قابل توجهی نیز از تصاویر آن توسط رسول جعفریان تهیه شده است. جعفریان در سفرهای متعدد خود به مکه و مدینه، توجهات ویژه‌ای به آثار تاریخی، تمدنی، فرهنگی و مذهبی صدر اسلام دارد.

تاریخ اسلامی ایران

■ نویسنده:
رسول جعفریان
■ اندیشه معاصر
۱۳۷۷

این کتاب یکی از پرمرجع‌ترین آثار رسول جعفریان است که در دهه هفتاد منتشر شده است. این مجموعه در چهار جلد منتشر شده است. جلد اول آن از پیدایش اسلام تا ایران اسلامی، جلد دوم از ابتدای حکومت طاهریان تا پایان حکومت خوارزمشاهیان، جلد سوم از یورش مغولان تا زوال ترکمانان و جلد چهارم درباره حکومت صفویه (از پیدایش تا زوال) است.